

LIETUVOS ELITAS: EKONOMINIŲ IR SOCIALINIŲ VERTYBIŲ KONTŪRAI

KĘSTUTIS MASIULIS

Pranešime aptariama sparti Lietuvos elito dinamika. Teigiama, kad po nepriklausomybės atgavimo imtos reikšti dešinėsios vertybės buvo deklaratyvaus pobūdžio. Elito sprendimai konkrečiais ekonominio gyvenimo klausimais neatitiko dešiniųjų vertybių manifestacijų. Taip pat aptariami įvairūs elito grupių padėties visuomenėje ir materialinės padėties vertinimai. Analizuojami elito istorinio proceso ir laiko suvokimo skirtumai, aptariamas elito požiūris į Lietuvos politines partijas.

1. Elito vertybinių deklaracijų ir praktinių orientacijų gairės

Lietuvos lyderių pasaulėžiūra formavosi dar sovietmečiu, kai legali ekonomika buvo valstybės rankose ir jos reglamentuojama. Žlugus sovietiniam režimui, masinę sąmonę apėmė noras atsikratyti senojo dvasinio paveldo, senosiomis vertybėmis ir gyvenimo kanoais. Vyko sparti vertybių kaita. Staiga, per vienerius dvejus metus tapo lyg ir nepadoru prisipažinti, jog esi kairysis, arba teigti, jog valstybė turi vaidinti svarbų vaidmenį ekonomikoje. Neigiant sovietinį ūkio administravimą, imtas neigti ir pats ūkio santykių reglamentavimo būtinumas, imta žavėtis nežabotos iniciatyvos stichija ir jos susireguliovimo optimaliu būdu galimybėmis. Toks kraštutinumas, perkainojant vertybes, nebuvo visuotinas, bet jis gerai

Kęstutis Masiulis - humanitarinių mokslų daktaras, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto vyresnysis mokslo darbuotojas.

© Kęstutis Masiulis, 1996

atspindėjo vykstančius procesus pačiu radikaliausiu permainų aspektu. Iškilo ir labai garsiai ėmė reikštis ir šio radikalaus antivalstybiškumo ideologai bei praktikai: verslininkas Arvydas Stašaitis, sujungęs dalį Lietuvos verslininkų į klubus, žurnalistas Žyngintas Kačanauskas ir rašytojas Ričardas Gavelis, propagavę libertarizmo idėjas spaudoje, filosofas Algirdas Degutis grindęs šios pakraipos ideologiją ir t.t., ir t.t. - visus ar beišvardinsi? Valdžia, valstybė jų lūpose tapo blogio, o rinkos reguliavimas - jos griovimo sinonimu. Visuomenės radikalumas taip toli nepažengė. Bet pagarbos valstybei, valstybės institucijoms ir jų veiklai visuomenė "atsikratė" dar socializmo metais. Tokią pagarbą buvo priverstas demonstruoti sovietinis elitas - nomenklatūra. Bet ar ne tuščia deklaracija tebuvo nomenklatūros ištikimybė "socializmo idealams"? Tad ar nuostabu, kad, griuvus šiai santvarkai, daugelis per vieną naktį tapo karščiausiais kapitalizmo šalininkais, net apologetais. Dažnas net nesuvokė nei šios santvarkos esmės, nei jos padarinių sau. Tačiau kapitalizmas tapo socializmo antonimu. Taigi - blogio priešybė, vadinasi, gėriu. Kapitalizmas turėjo viską savaime pataisyti, pagerinti.

Ne kitaip vertybių perkainojimą išgyveno politinis elitas. 1993 m. balandį, per patį stašaitiško kapitalistinio romantizmo (libertariškos ideologijos ir praktikos) pakilimą, pradėjome elito tyrimus¹. Naujasis Seimas dar tik spėjo suprasti savo reikšmingumą. Tada į klausimą "*Kokios ekonominės santvarkos šalininku save laikote?*" net 30% politinio elito atstovų atsakė: "rinkos ekonomikos su nykstamai mažu valstybiniu sektoriumi ir reguliavimu". Tarp žurnalistų ir verslininkų taip galvojančių buvo beveik pusė! Ar ne A. Stašaičio gaida, ar ne tas pats tonas?

"Lietuvoje tiek daug libertarų?" - klausiau savęs, gavęs tokius stulbinančius rezultatus. - "O gal tai tik tuščios vertybinės deklaracijos, kuriomis mosuojama viešumoje, bet realių intencijų ir praktinių žingsnių visai nesirengiama vykdyti pagal šių vertybių keliamus kriterijus?"

Deja, kitų rezultatų visuma patvirtino būtent šią abejonę. Jeigu Lietuvoje net 30% elito pasisakė už valstybės pasitraukimą iš ekonomikos ir ekonomikos savireguliuojamąsi, tai kaip šie 30% siūlytų pasielgti su valdiškomis elektrinėmis, geležinkeliais, teismais, kalėjimais, valdiška kariuomene, policija, centriniu banku? A. Stašaitis buvo nuoseklus: siūlė viską "išparceliuoti". Elitas sustojo pusiaukelėje: priėmė libertarišką deklaraciją, po ja pasirašė, bet

vykdyti atsisakė: 1993 m. balandžio-gegužės mėn. už geležinkelių privatizavimą pasisakė tik 8.1% apklaustojo elito, už elektrinių - 5.4%, socialinio draudimo - 16.7%, kultūros įstaigų - 13.7%, miesto transporto - 25.7%, radijo ir televizijos - 24.2% ir t.t. O juk be šių 30%, pasisakančių už minimalų valstybės dalyvavimą ekonomikoje ir minimalų ekonomikos reguliavimą, buvo dar 58% elito atstovų, pasisakančio už mažą valstybinį ekonomikos reguliavimą ir sektorių! Todėl turėjome konstatuoti, jog *elito praktinė sąmonė nėra adekvati vertybinėms deklaracijoms*. Teisus buvo elitologijos klasikas Vilfredo Pareto, tvirtinęs, kad ne "tikros" idėjos valdo elito galvas, bet emocijos pateikiamos kaip "idėjos", o valdantysis elitas yra tikrasis tikrovės iškraipymo ir jos iškreipto racionalizavimo šaltinis².

Tokio neadekvatumo pavyzdžių galėtume pateikti ir daugiau: norima investicijų, bet jų skatinti nesirengiama; skundžiamasi per dideliais mokesčiais, tačiau, turint visas galias juos sumažinti, nieko šia linkme nėra daroma; nepasitikima ilgu stabilium lito gyvavimu, bet užsienio valiutų cirkuliavimas yra draudžiamas; pasitikima užsienio bankais, pripažįstamas jų steigimosi ir veiklos Lietuvoje pozityvumas, bet šiems bankams ateiti į Lietuvą visai trukdoma; štai kokia praraja plyti tarp elito nuomonių ir jo gyvenimo praktikos.

Sovietų Sąjungą valdė susidvejinusi nomenklatūra, gyvenusi du skirtingus gyvenimus - viešąjį ir asmeninį. Lietuvą valdo, berods, panašiai susidvejinęs elitas, kurio propaguojamos vertybės ir nuostatos lieka už praktinės veiklos durų lyg savotiška apgaulinga iškaba. Manoma ir teigiama, jog Lietuvai yra naudinga viena, bet daroma visai kas kita. Gyvenama apgaulės ir saviapgaulės mirazuose. Berods ir masės nori būtent tokių mirazų, bet ne nykios kasdienybės nemalonaus vaizdo. Kaip šia proga neprisiminti V. Pareto minčių apie iracionaliąją žmogaus prigimtį?

Laikui bėgant, deklaratyvios vertybės, bandant joms suteikti konkretesnę turinį, reviduojamos. Libertarų balsas nuslopo spaudoje, o lyderiai susikompromitavo. Prisipažinti, jog esi ne visiškai grynas ar nuoseklus dešinysis kapitalistas nebėra taip "nepadoru". Todėl ima keistis ir elito vertybinės deklaracijos. Ši kaita irgi buvo labai sparti. Nuo 1993 m. balandžio-gegužės mėn. iki 1995 m. lapkričio-gruodžio mėn. rinkos ekonomikos su minimaliu valstybiniu sektoriumi ir reguliavimu šalininkų skaičius sumažėjo daugiau nei du kartus, o tarp žurnalistų ir verslininkų - 3-4 kartus! Beje, kairėjo

ne tik elito vertybinės deklaracijos, bet ir praktinės sąmonės diktuojami sprendimai apie privatizavimo mastą, tempus, apie tai, kas turi būti finansuojama iš biudžeto ir pan. Tačiau praktinės sąmonės kairėjimas buvo kur kas lėtesnis. Pavyzdžiui, nefinansuoti iš biudžeto žemės ūkio 1993 m. balandžio-gegužės mėn. siūlė 31.2% elito atstovų, o 1996 m. gegužės-birželio mėn. - 14.5%, radijo ir televizijos atitinkamai - 20.1% ir 16.1%, maisto pramonės - 74.9% ir 60.5%, sveikatos apsaugos - 2.2% ir 0.8% ir t.t.

Galiausiai pastebėsiu, kad Seimo narių partinės simpatijos nebeatspindi 1992 m. per rinkimus į Seimą susiklosčiusios situacijos. Kiekvienas tyrimas parodo, kad vis mažėja LDDP simpatizuojančių Seimo narių skaičius. 1995 m. lapkričio-gruodžio mėn. tyrimo metu šiai partijai simpatizavo tik 36.4% Seimo narių, o 1993 m. belendžio-gegužės mėn. - 51%. Taigi LDDP populiarumas smunka ne tik visuomenėje, bet ir tarp jos dėka į Seimą patekusio elito atstovų. Tuo pat metu esame Seime užfiksavę simpatijas neparlamentinėms partijoms - Liberalų sąjungai (1.7%), Valstiečių sąjungai (2.5%). Tokie duomenys liudija apie valdžių elito simpatijų migravimą iš LDDP į kitas partijas, kuri, susiklosčius palankiai situacijai, gali tapti ir fizine migracija. Beje, tai jau ir vyksta.

2. *Elito savivoka*

Kalbant apie politinį elitą, dažniausiai turimas galvoje Seimas ir politiniai paskyrimai Vyriausybėje. Kiek rečiau - į Seimą nepatekę parlamentinių ir neparlamentinių partijų lyderiai, bei įtakingi asmenys. Šiuo atveju elitu laikomi asmenys, užimantys tam tikras, formaliai apibrėžtas pozicijas. Gali kilti pagrįstas klausimas, kiek taip formaliai (atsižvelgiant tik į jo funkcinę priklausomybę tam tikrai veiklos sričiai) parinktas elitas yra įtakingas, reikšmingas vienu ar kitu požiūriu. Akivaizdu, jog Seimo Pirmininko padėtis ir galimybės skiriasi nuo Seimo nario, o įtakingas parlamentinės partijos veikėjas, net ir nebūdamas Seimo nariu, gali turėti daugiau įtakos šalies ekonomikos klimatui, nei Seimo nariu išrinktas paklusnus eilinis partijos "bičiulis" iš opozicijos. Plačiau ir detaliau atsakyti į šį sudėtingą klausimą galima, atlikus atskirus nelengvus tyrimus. Mes savo ruožtu esame tik pabandę nustatyti, *kaip elitas vertina kai kurias savo galimybes ir įtakingumo laipsnį*. Mes paprašėme asmenų įsivaizduoti save stovinčius ant simbolinių laiptų,

turinčių 10 pakopų (1-oji pakopa - žemiausia padėtis, 10-oji - aukščiausia) ir nustatyti, ant kurios pakopos jis yra, vertindamas savo padėtį visuomenėje, galimybes tenkinti materialius poreikius, įtakingumą darbe ir visuomeninėje veikloje, galimybę priimti savarankiškus sprendimus bei juos įgyvendinti.

Politikai, kurių dauguma yra Seimo nariai, savo padėtį visuomenėje įvertino vidutine, 5-ąja pakopa. Spauloje kartais išsakoma mintis, kad virš Seimo - tik Dievas, būdinga tik nedaugeliui Seimo narių: tik 24.0% Seimo narių priskiria save 7-10 pakopoms, o esą aukščiausiose (9-10) pakopose galvoja tik 2.7%. Savo padėties visuomenėje vertinimu Seimo nariai (politikai) pranoksta kitas profesines elito grupes. Kita vertus, tarp visų elito grupių (politikų, verslininkų, valdininkų, mokslininkų ir žurnalistų) skirtumai šiuo požiūriu nėra labai ryškūs. Įdomu pastebėti, kad, lyginant su kitų partijų simpatikais, LDDP simpatikai galvoja užėmę aukštesnę padėtį.

Politikai pranoksta kitas elito grupes savo įtakingumo visuomeninėje veikloje vertinimu (vidutinis vertinimas - 4.4 pakopa). Net 15.7% politikų šiuo klausimu priskiria save 7-10 pakopoms.

Nors politikai tikrai gauna aukštesnius nei vidutiniai atlyginimus, bet savo galimybes tenkinti materialius poreikius daugelis vertina skeptiškai, vidutiniškai priskirdami save 3.8 pakopai. Manychiau, jog didelė dozė skepsio yra ir savo įtakingumo darbe vertinimuose (4.5 pakopa), liudijančiuose, jog esminius sprendimus priima tik labai nedaugelis. Matyt, todėl panašiai (4.3 pakopa) politikai vertina ir savąsias idėjų įgyvendinimo galimybes.

Taigi, politinėje virtuvėje šeimininkauja tik nedidelė grupelė asmenų. Dauguma net patekusiųjų į Seimą tesijaučia didelės mašinos sraigteliais, skeptiškai žiūrinčiais į savo padėtį, įtakingumą, materialinių poreikių tenkinimo galimybes. Jeigu, anot *Baltijos tyrimų* rezultatų, lietuvių visuomenė yra liūdniausia Europoje, tai mes galime paguosti, jog ją valdo toks pat melancholiškas politinis elitas.

3. *Laikas ir vertybės*

Lietuvos elitą paprašėme 20 balų skalėje (nuo -10 iki +10) įvertinti šalies ekonominę būklę prieš 10 metų, prieš 2 metus, dabar, po 2 metų, po 10 metų. Gauti rezultatai parodė, jog daugiausia nesutariamų kelia istorinės praeities ir ja "mintančios" dabarties vertinimai, kuriems neišvengiamai naudojami įvairių ideologų, vertybinių

šampų ir “teisingos”, “naudingos”, “geros” etc. visuomenės individualūs masteliai. Tolimos ateities vertinimus labiau lemia visuomenės klimato ir vertinančio asmens psichologinės charakteristikos. Kadangi skirtingų politinių orientacijų elito grupėse esama maždaug po tiek pat pesimistų ar optimistų, o psichologinis klimatas šioms grupėms beveik vienodas, tai ir ateitį jos prognozuoja panašiai. Taigi, praeities ir dabarties vertinamus subordinauja ideologiniai, o ateities - psichologiniai motyvai.

Antai, skirtingos elito grupės gana įvairiai vertina “socialistinės” Lietuvos ekonomiką. Skirtumai ypač ryškūs tarp įvairioms partijoms simpatizuojančių elito grupių. LDDP šalininkai palankiai (+5.7) vertina tolimos praeities ekonominę būklę, o jų oponentų - konservatorių - simpatikai apie šio laikotarpio ekonomiką nėra palankios nuomonės (0.4). Klausimą apie praeities vertinimą pakartojome trijuose tyrimuose. Nesunku pastebėti, jog tolstant nuo socialistinės praeities, kairiesiems ji ima atrodyti vis šviesesnė (LDDP šalininkams: 1994 m. rugsėjo-spalio mėn. +3.3; 1995 m. gegužės-birželio mėn. +5.1; 1995 m. lapkričio-gruodžio mėn. +5.7), o dešiniams - nebe tokia bjauri (konservatorių šalininkams: 1994 m. rugsėjo-spalio mėn. -1.9; 1995 m. gegužės-birželio mėn. +0.5; 1995 m. lapkričio-gruodžio mėn. +0.4). Laikas išgydo žaizdas, numarina nuoskaudas ir lieka vis geresni prisiminimai apie tą laiką, kurio tikrovę taip vieningai ėmėme keisti 1988-1989 m. Mažiau negatyviai vaizduojama ir *dabartis*: 1994 m. rugsėjo-spalio mėn. - 3.2; 1995 m. gegužės-birželio mėn. - 3; 1995 m. lapkričio-gruodžio mėn. -1.8).

Tačiau toks augantis optimizmas nevienodai būdingas įvairioms elito grupėms. Daugiausia jo turi politikai, tarp kurių dominuoja LDDP šalininkai. Optimizmas auga ir žurnalistų, mokslininkų bei valdininkų grupėse. Tačiau verslininkai savo skeptiškų dabarties ūkio būklės vertinimų beveik nekeičia.

Labiausiai ekonomikos būklės praeities - dabarties - ateities vertinimus modifikuoja politinės respondentų simpatijos. LDDP šalininkai į savo veiklos padarinius yra linkę žvelgti pro “rožinius akinius”, o jų priešininkai konservatoriai į jų veiklą žiūri pro “juodus akinius”. LDDP šalininkai dabartinės ekonomikos būklę vertina vidutinišku teigiamu balu (+0.8), o jų oponentai - gana neigiamai (-3.3). Atitinkamai LDDP simpatikai prognozuoja greitą ekonomikos augimą, o krikdemų ir konservatorių šalininkai šį augimą atideda vėlesniam laikui. Tačiau tolima (po 10 metų) ateitis ir vie-

niems, ir kitiems atrodo vienodai šviesi. LDDP simpatikai mano, jog didžiausias ekonomikos smukimas vyko iki jų atėjimo į valdžią. Ekonomika, anot jų, prieš dvejus metus buvusi blogiausios būklės, nuo to momento ėmė augti. Konservatorių šalininkams LDDP atėjimas į valdžią rodo ryškų ekonomikos smukimą iki pat tyrimo momento. Na, o "neutralesniems" liberalų (panašiai ir Centro sąjungos bei krikdemų) simpatikams LDDP buvimas valdžioje reiškia dvejus metus ekonomikos stagnaciją.

Ko išmokė Lietuvos patirtis elitą? Pasirodo, jog istorinė pamoka buvo skirtingai išmokta. Mes paklausėme: "Ką jūs patartumėte kitos šalies vadovams, besirengiantiems pradėti ekonomikos reformą?" Pusė elito atstovų pritartų nuomonei, kad struktūrinę ekonomikos pertvarkymą reikėjo vykdyti greičiau, negu tai buvo daroma pas mus. Radikaliausi šiuo atžvilgiu yra liberalų simpatikai. Pasirinkti lėtų reformų kelią pasiūlytų "žingsnelių" politikos lyderės - LDDP - šalininkai.

4. Elito nuomonė apie partinę sistemą

Skalėje, kurioje -10 reiškia kraštutines kairiąsias, o +10 - kraštutines dešiniąsias ekonomines vertybes, elitas įvertino daugumą Lietuvos partijų. Pažvelgus į apibūdinimų vidurkius, *partijos pagal jų ekonomines vertybes iš kairės į dešinę* rikiuojasi taip: Socialistų partija (-5.5), Valstiečių sąjunga (-2.2), LDDP (-1.3), Socialdemokratų partija (-1.2), Moterų partija (-0.8), Ūkio partija (-0.7), Tautos pažangos judėjimas (0.4), Centro sąjunga (1.7), Demokratų partija (2.3), Tautininkų sąjunga (2.9), Liberalų sąjunga (3.3), Lietuvos konservatoriai (3.8), Krikščionių demokratų partija (+4.1).

Elitas taip pat įvertino ir daugelio Lietuvos *partijų požiūrį į asmens laisvę*, remdamasis panašia skale, kurioje +10 reiškia radikaliausią asmens laisvės pabrėžimą (dešinė) ir -10 - kraštutinį valstybės interesų išaukštinimą (kairė). Žvelgiant iš kairės į dešinę, partijos išsirikiuoja taip: Socialistų partija (-4.2), LDDP (-1.7), Valstiečių sąjunga (-1.7), Socialdemokratų partija (-0.8), Ūkio partija (-0.4), Tautos pažangos judėjimas (-0.1), Tautininkų sąjunga (+0.1), Moterų partija (+0.8), Lietuvos konservatoriai (+1), Demokratų partija (+2.0), Krikščionių demokratų partija (+2.2), Centro sąjunga (+2.6), Liberalų sąjunga (+4.8).

Skirstydamas partijas, elitas iš dalies atkartoja kokybinę visuomenėje gyvuojančią kairės–dešinės partijų seką. Bet jo vertinimuose esama ir reikšmingų skirtumų nuo viešosios nuomonės vertinimų: elitas mažiau poliarizuoja Lietuvos partijas (mato mažiau skirtumų tarp jų), nepažymi didelio kiekybinio skirtumo tarp “centro” ir “dešiniųjų” partijų, “kairiāsias” vertina kaip ne tokias kairias, “dešiniāsias” - kaip ne tokias dešines, o “centro” - kaip dešinesnes, negu viešoji nuomonė.

Tokioje pat skalėje elito atstovai įvertino ir *savąsias ekonomines nuostatas*. Elito nuostatų vidurkis 1995 m. pradžioje buvo +2.3, o pabaigoje buvo - tik 1.2, t.y. vidurkio požiūriu elitas yra dešiniojo centro nuostatų. Atsižvelgdami į savų elito nuostatų vertinimus, gauname tokią elito grupių seką (iš kairės į dešinę): politikai (-0.05), mokslininkai (+1.1), valdininkai (+1.2), verslininkai (+2.0), žurnalistai (+2.7). Skirtingų partijų simpatikai išsirikiuoja taip: LDDP šalininkai (-2.9), LSDP (-1.7), Centro sąjungos (+2.2), Liberalų sąjungos (+2.4), krikdemų (+3.8), konservatorių (+4.7). Pastebėsiu, jog elito savų ekonominių pažiūrų dešinumas–kairumas priklauso nuo elito amžiaus: jaunimo pažiūros dešinesnės už vyresnio amžiaus elito atstovų nuostatas.

Lietuvoje būti kairiuoju vis dar nemadinga: daugelio partijų šalininkai partijas, kurioms jie simpatizuoja, įvertino dešiniau nei toms partijoms neutralūs vertintojai arba kitų partijų šalininkai. Elitas jiems “mielas” partijas įvertino dešinesniau ir už savo pačių pažiūrų vertinimus. Todėl, jei pagrindu imtume tik partijų šalininkų nuomonę, gautume visai kitokį partijų spektrą, kuriame dauguma partijų būtų dešinėsios, centre stumdytųsi tik LDDP su LSDP, o kairėje tvyrotų politinis vakuumas. Tad elito politinės nuostatos asimetriškos. Svorio centras šioje asimetrijoje - dešinėje. Šio reiškinio priežastis - po socializmo žlugimo kolektyvinėje sąmonėje įvykusi vertybių revizija, kai “dešinumas” tapo politinio ir ekonominio “teisingumo” pakaitalu. Ar ne todėl Lietuvos partijų spektre stebime tokį gausų stumdymąsi dešinėje ir centre? Mano apskaičiavimais, iš maždaug 20 gyvuojančių partijų bent 11 pretenduoja būti dešiniomis, tik dvi-trys - kairiosiomis, o kitos pretenduoja į “centrą” arba apskritai nepajėgia apibūdinti savosios orientacijos. Todėl ir elitas ne tik pats angažuojasi dešinioms vertybėms, bet dar didesniu mastu jas priskiria simpatizuojamai partijai, tuo pat metu priešingos stovyklos partijas vertindamas kaip kairesnes. Tačiau toks

perdėto dešinumo fenomenas iš elito sąmonės, kaip liudija mūsų tyrimų faktai, pamažu traukiasi. Štai rinkos ekonomikos su minimaliu valstybiniu sektoriumi ir reguliavimu šalininkų skaičius per dvejus metus sumažėjo daugiau nei dvigubai: nuo 30.7% (1993 m. balandžio-gegužės mėn.) iki 13.8% (1995 m. lapkričio-gruodžio mėn.). Tuo pat metu didėjo valstybės kišimosi į ekonomiką šalininkų skaičius: nuo 5.4% iki 15.4%. Nesunkiai galime įsitikinti, jog didelę valstybės kišimąsi į ekonomiką labiau palaiko kairiųjų (LDDP - 32.2%, LSDP - 31.2%) šalininkai, nei dešiniųjų (krikdemų - 4.9%, LK(TS) - 6.3%, liberalų - 0%) partijų simpatikai. Bręsta ir partijų nuostatos, pasaulėžiūrinės orientacijos, įgaudamos daugiau pasaulėžiūrinių matmenų ir atsikratydamos stereotipiškų, bet neturingų ideologizmų. Ypač tai pasakytina apie dešiniąsias partijas. Tokią optimistišką išvadą galima daryti, žvelgiant į Lietuvos elito politinių nuostatų raidą, kuri, manau, prognostiškai atspindi krašto politinio gyvenimo procesus.

5. 1996 m. rinkimų į Seimą ir jų pasekmių prognozės

Ne visos partijos arba įmanomos jų koalicijos turi vienus šansus po rinkimų patekti į Seimą ir daryti įtaką, formuojant naująją Vyriausybę. Atsižvelgdami į elito vertinimus, partijas ir jų koalicijas šiuo atžvilgiu galėtume suskirstyti į šiuos „galimybių lygius“:

1. Partijos ir koalicijos, turinčios *dideles galimybes* būti įtakingomis, formuojant Vyriausybę: Krikščionių demokratų partija (43.5% elito galvoja, jog jos potencijos didelės, o 43.7%, - jog vidutinės), Lietuvos konservatoriai (Tėvynės sąjunga) (atitinkamai 44.8% ir 38.4%), LDDP (40.8% ir 38.1%) ir dešiniųjų bei vidurio partijų koalicija (43.3% ir 31.6%).

2. „*Vidutinių galimybių*“ Lietuvos politinio spektro sritį (t.y. politinių jėgų, turinčių vidutines galimybes patekti į Seimą ir daryti įtaką, formuojant naująją šalies Vyriausybę) sudaro tik potencialiai įmanomos, bet realiai neegzistuojančios partijų koalicijos: dešiniųjų partijų (atitinkamai 37.4% ir 32.6%), kairiųjų ir vidurio partijų (28.1% ir 34%) bei kairiųjų partijų (21.4% ir 33.4%).

3. Partijų, kurių galimybės dalyvauti formuojant būsimą Vyriausybę yra *menkesnės nei vidutinės*, grupę sudaro Socialdemokratų partija (36.4% apklaustų respondentų galvoja, jog ši partija turi vi-

dutines, o 39.9% - menkas galimybės), Centro sąjunga (atitinkamai 26.8% ir 39,5%) bei vidurio partijų koalicija (33.1% ir 37.2%).

4. Šią partijų įtakingumo prognostinę lentelę baigia partijos, kurių galimybes dalyvauti formuojant vyriausybę 1996 m. elitas laiko *menkomis ar itin menkomis*: Liberalų sąjunga (75.8% galvoja, jog jos galimybės menkos ir itin menkos, o 13.2% - jog ši sąjunga neturi jokių galimybių), Demokratų partija (atitinkamai 74% ir 11.6%), Tautininkų sąjunga (75.1% ir 13%), Ūkio partija (62.9% ir 17%), Valstiečių sąjunga (58.6% ir 9%) ir Socialistų partija (51.5% ir 43.2%).

Šiuos vertinimus ryškiai įtakoja respondentų partinės simpatijos. Daugelio partijų šalininkai yra linkę pervertinti jiems simpatiškų bei joms giminingų partijų ir koalicijų, į kurias galėtų įeiti šios partijos galimybės. Tačiau čia esama ir išimčių: liberalų simpatikai savosios partijos galimybių nėra linkę vaizduoti rožinėmis spalvomis, bet vertina taip pat skeptiškai kaip ir kitų partijų šalininkai.

Taigi, anot elito prognozių, daugiausia galimybių dalyvauti, formuojant Vyriausybę, 1996 m. turi trys stambiausios partijos: krikdemai, konservatoriai ir LDDP bei dešiniųjų ir vidurio partijų koalicija. Prognozės akivaizdžios. Jos atspindi susidariusią viešąją opiniją, realias partijų galimybes ir nemažos elito dalies lūkesčius.

Kokių pasekmių reikėtų tikėtis ekonomikoje, jeigu, po 1996 m. rinkimus į Seimą laimėtų ir ekonominę politiką imtų formuoti viena ar kita partija arba jų koalicija? Šiuo požiūriu partijas galėtų sugrupuoti į: (1) *“teigiamų lūkesčių”* arba *progreso* (iš šių partijų labiau nei iš kitų elitas tikisi teigiamų poslinkių ekonomikoje); (2) *“neutralių lūkesčių”* arba *stagnacijos* (dauguma respondentų galvoja, jog valdant šioms partijoms, ekonomikoje neįvyktų esminių pokyčių) ir (3) *“neigiamų lūkesčių”* arba *regreso* (tikimasi neigiamos įtakos ekonomikai) partijas.

Ryškiausia, beveik visų elito grupių vieningai *“progreso politinė jėga”* pripažįstama yra Krikščionių demokratų partija ir dešiniųjų bei vidurio partijų koalicija. Tačiau elito lūkesčių vaizdą labai įtakoja elito funkcinė priklausomybė bei politinės simpatijos. Todėl šiuo klausimu apibendrinti rezultatus yra labai sunku - tenka atskirai pateikti įvairių elito grupių lūkesčius, o jie yra labai skirtingi.

Antai verslininkams ryškiausiomis progresyviomis jėgomis būtų Centro sąjunga (66.2% teigiamų vertinimų), Krikščionių demokratų partija (55.4%), vidurio partijų koalicija (65.2%) bei vidurio

ir dešiniųjų partijų koalicija (60.6%). Politikai, be krikdemų (52.6%), iš jokių kitų partijų nelaukia ryškiai teigiamos įtakos Lietuvos ekonominiam klimatui. Aukštesnį jų pasitikėjimą dar pelno dešiniųjų ir vidurio partijų koalicija (44.5%), LDDP (36.7%), konservatoriai (36.7%), kairiųjų ir vidurio partijų koalicija (37.2%) ir dešiniųjų partijų koalicija (38.9%). Žurnalistai teigiamiausių poslinkių lauktų iš krikdemų (54.3%) vidurio partijų koalicijos (58.8%), vidurio ir dešiniųjų koalicijos (60%) ir dešiniųjų partijų koalicijos (51.1%). Taip pat jie yra gana palankios nuomonės apie liberalus (40.9%), centristus (41.3%), socialdemokratus (44.4%) ir Tėvynės sąjungą (45.6%), o neigiamos - apie kairiosios pakraipos partijas. Valdininkai teigiamiausių poslinkių lauktų iš krikdemų (55.4%), Tėvynės Sąjungos (44%), Centro sąjungos (42.9%) ir dešiniųjų bei vidurio partijų koalicijos (46.9%). Mokslininkai - iš krikdemų (60.8%), Centro sąjungos (43.8%), Socialdemokratų (40.4%), vidurio partijų koalicijos (48.9%) bei dešiniųjų ir vidurio partijų koalicijos (40.4%).

Dar magesnį vaizdą matytume, pažvelgę į respondentų lūkesčius per jų partinių simpatijų prizmę. Suprantama, jog visų partijų simpatikai pripažįsta, kad jų simpatizuojamos partijos atėjimas į valdžią labai teigiamai atsilieptų ekonomikai. Teigiamos nuomonės jie yra ir apie koalicijas, kuriose galėtų dalyvauti jų partijos, bei apie potencialius koalicijos objektus: konservatoriai - apie krikdemų, o krikdemiai - apie konservatorių, liberalai - apie centristų, o centristai - apie liberalų valdymo pasekmes.

Ryškiausia, visų respondentų grupių vieningai pripažįstama *regresso* partija yra Socialistų partija. Anot 73.5% respondentų, jos valdymas turėtų negatyvių pasekmių ekonomikai. Žurnalistų dauguma į tokių partijų sąrašą įtraukia LDDP (49%), Ūkio partiją (46.7%), Valstiečių sąjungą (59.1%) ir visokias kairiųjų koalicijas. Be žurnalistų (70.4%), Moterų partiją regresyviai laiko verslininkai (54.4%), mokslininkai (46.8%) ir politikai (42.9%), o Tautininkų sąjungą - visos elito grupės. Verslininkai dar neigiamai žvelgia į Valstiečių sąjungą (51.3%), politikai - į Demokratų partiją (46.7%), mokslininkai - į konservatorius (46.8%).

Dauguma elito grupių "*neutralaus poveikio*" partijomis pripažįsta Demokratų partiją ir Centro sąjungą.

Tokie yra elito lūkesčiai. Nebeilgai liko laukti, kad sužinotume, ar realios jo prognozės. Palinkėkime sau, kad jos išsipildytų Lietuvai naudingiausiu būdu.

PASTABOS IR NUORODOS

¹ Penkiose apklausose, kurias 1993-1995 m. atlikome Laisvosios rinkos institute, kėlėme sau uždavinį apklausti tas Lietuvos elito grupes, kurios daro įtaką, formuojant Lietuvos ekonomikos veidą. Buvo tiriama: a) *politinis elitas* (Seimo nariai ir vykdomosios valdžios politinio ešelono veikėjai; iš viso apie 105-120 respondentų); b) *valdininkai*: Seimo ir Prezidentūros patarėjai (apie 10-20 respondentų), Ekonomikos ir Finansų ministerijų departamentų vadovai bei kitų ministerijų ekonomikos departamentų vadovai, ministerijų sekretoriai (paprastai apie 40-60 respondentų); c) *„įtakos“ elitas (žurnalistai)*: laikraščių, radijo ir televizijos žurnalistai, rašantys ekonomikos temomis, ekonominių redakcijų ir leidinių redaktoriai, t.y. tie, kurie formuoja viešąją opinią (apie 30-50 respondentų); d) universitetų, privačių ir valstybinių mokslo institutų ekonomikos mokslininkai, dėstytojai, ekspertai (apie 40-60 respondentų); e) *verslininkai* (apie 100-110 respondentų). Straipsnyje pateikiami duomenys iš 1995 m. lapkričio-gruodžio mėn. tyrimo.

² Pareto V. *Allgemeene Soziologie*. - Tübingen. - 1955. - P. 205.